

**К.ТЫНЫСТАНОВ АТЫНДАГЫ ЫСЫК-КЁЛ
МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ**

Англис тили жана аны окутуунун методикасы кафедрасы

Ийсаева А.Дж.

Котормо жана анын лингвистикалык табияты

Каракол, 2017

УДК 81'25

Усулдук көрсөтмө

ББК 81.2-7

ЫМУнун окуу методикалык бирикмеси тарабынан
басмага сунушталган

Рецензенттер: ЖАМУнун филол. илим. канд., доц. Шакирова М.,
К.Тыныстанов атын. ЫМУнун филол. илим. док., проф.
Дунганаев А.Т.

Котормо жана анын лингвистикалык табияты. Усулдук көрсөтмө
/ЫМУ -Каракол, 2017. – 38 б.

Колдонмодо котормо маселесинде камтылчу котормонун лингвистикалык табияты, котормонун негизги бирдиги, тилдик система, норма жана узус, которуудагы трансформациялардын жолдору жана андагы синтаксистик процесстер тууралуу анализдер жүргүзүлүп, далилдөө учурлары англис жана кыргыз тилдерин кириптер кылуу аркылуу аткарылат.

ISBN

УДК

ББК

©Ийсаева А.Дж

@ЫМУ, 2017

Киришүү

Азыркы учурда дүйнөлүк тилдин бири болгон англис тили биздин мекенибизде кеңири колдонула баштаса да, англис тили менен кыргыз тилдеринин которуу маселеси боюнча жогорку окуу жайлардын студенттери үчүн окуу материалдардын жана талапка ылайык коммуникативдүү моделдердин терминосистемасы тууралуу материалдардын өтө сейрек жарыкка чыгып жатышы кейиштүү көрүнүш экени талашсыз.

Бул колдонмодо биз котормонун лингвистикалык табияты, котормонун негизги бирдиги, тилдик система, норма жана узус, которуудагы трансформациялардын жолдору жана андагы синтаксистик процесстер тууралуу азда болсо кеп салдык. Котормо маселесинин теориясын далилдөө учурлары англис жана кыргыз тилдерин кириптер кылуу аркылуу аткарылды.

Колдонмо чет тили факультетинин студенттерине жана окутуучуларына которуунун теориясы дисциплинасы боюнча жардам катары колдонулса болот.

1. Котормо жана анын лингвистикалык табияты.

Учурдагы котормо илиминин кыргызстандагы абалына бир аз токтолуп кетсек, кыргыз котормочулары азыркы тапта калыптануу процессинде деп кетсек болот. Кыргыз тилинен англис тилине же англис тилинен кыргыз тилине түздөн-түз которулган котормолор жокко эсе. Саналуу гана материалдар түздөн-түз которулбаса, алардын дээрлик бардыгы үчүнчү тил-орус тилинин катышуусу менен аткарылып келген. Кыргызстандагы котормонун калыптануу процессин З.Караева эки этапта карайт (6: 38).

Биринчи этапта, орус классикаларынын чыгармалары кыргыз тилине активдүү которулган. Ал эми дүйнөгө таанымал У. Шекспирдин “Отелло”, “Гамлет” сыяктуу чыгармалары орус тилине которулган варианттарынын негизинде кыргыз тилине которулган. Биринчи этаптагы котормо иштери кыргыз тилинен орус тилине же орус тилинен кыргыз тилине гана аткарылып турган. Бул учур 1950-жылдан 1993-жылга чейинки периодду камтыйт.

Кыргызстандын котормо иши 1950-жылдары А.Пушкин, М.Лермантов, И.Тургенев сыяктуу орус прозаиктеринин жана поэттеринин чыгармаларын кыргыз тилине которуу менен башталган. Ошол учурдагы котормочуларга К.Маликов, О.Орозбаев, С.Бектурсунов, К.Баялинов, А.Осмонов, Г.Шукурбеков, Т.Уметалиевдерди киргизсек болот. Ал эми, англис тилиндеги адабияттарды которууда эң алгачкы кадамдарды А.Осмонов “Отеллону”, К.Эшмамбетов “Гамлетти” которуу менен башташкан. Бирок бул котормолор түздөн-түз англис тилиндеги чыгармаларга жүргүзүлбөстөн, орус тилине которулган варианттарга багытталган. Котормо ишинин баштапкы этабында дээрлик бардык котормолор орус тилинин негизинде иш жүзүнө ашырылган. Себеби, адабий чыгармаларды кыргыз тилинен англис тилине же англис тилинен кыргыз тилине которуучу котормочулар жок болуучу. Ошондой болсо да, Ч.Айтматов, Т.Касымбеков, Р.Шукурбеков сыяктуу залкар кыргыз жазуучуларынын чыгармалары англис тилине которула баштаган. Америкалык жана англиялык жазуучулардын классикалары да кыргыз тилине которула баштаган.

Экинчи этапта кыргыз классикалары англис тилине активүү түрдө которула баштайт. Ч.Айтматовдун дээрлик бардык чыгармалары англис тилине жана дүйнөнүн 105 тилине которулган. Англис тилине Т.Касымбековдун “Сынган кылычы” которулган, ошондой эле, Т.Шүкүрбековдун кээ бир балдарга арналган чыгармалары да которулган. “Манас” эпосунун 1 000 жылдыгынын урматына, аталган эпос 2 томдуу көлөмдө 1991-жылы Уолтер Мей тарабынан англис тилине которулган. Ошону менен катар эле, А.Осмоновдун “Көл толкуну” поэзиясы “The

waves of the lake” - деген ат менен 1995-жылы которулган. 2009-жылы Мукан Асаналиевдин англиялык классиктеринин поэзияларын кыргыз тилине которгон “Британия кайрыктары” деген китеби жарык көргөн (6).

Азыркы учурда кыргыз тили илиминде котормо маселесине арналган диссертациялык иштер аткарылып, бир канча адабияттар жарык көрүүдө. Алардын катарына котормо маселесинин чыгаандары катары З.Караеваны Д.Кенжебаевди киргизе алабыз.

Котормо өз алдынча дисциплина катары тил илиминде 1950-жылдары катталган. Азыркы учурда илимий изилдөөнүн бул областынын өзүнүн бекиген мыйзамдары бар. Котормо - бул тилдер ортосундагы коммуникациялык акт болгондуктан, котормонун өзүн гана жалгыз карабастан, коммуникативдүү берилиштеги көз карашта карашыбыз керек.

Котормонун тарыхы абдан узун экенин билебиз. Анын түбү адамзаттын тили өзүнчө тилдерге бөлүнө баштаган мезгилге тиешелүү жана бир канча тилди билген ар түрдүү тилдеги коомдун өкүлдөрүнүн ортосунда ортомчу катары сүйлөй алган адамдарга зарылчылыктын пайда болушу менен котормочулук пайда боло баштаган. Ошондой болсо да, бир катар себептердин негизинде котормо өз алдынча илим катары XX-кылымдын ортосунда гана катталган. Эл аралык байланыш жана маалымат алмашуу шартында котормо илими тездик менен өскөн жана азыркы учурда өзүнүн теоретикалык базасы, концептуалдуу аппараты жана терминосистемасы бар өз алдынча илимий дисциплина статусуна ээ.

Котормо маселеси эки тилди гана карабастан, эки маданияттын бири бирине тийгизген таасирин да карайт. “Котормо методологиялык планда лингвистикалык жана экстралингвистикалык аспектилерди эске алуу менен аткарылышы керек. Котормо өзүнө эки тилдин системасын гана камтыбастан эки башка маданиятты, менталитетти формалдуу-мазмундук мүнөз менен бирдикте карап кетет” (6: 5.).

Котормо - бул адамзаттын татаал жана көп кырдуу ишмердүүлүгү. Бул бир тилди башка тил менен жөн гана алмаштырып коюу эмес, ал ар башка маданияттын өкүлдөрү кездешүүчү жана ар башка маданияттын байлыгын, улуттук өзгөчөлүгүн, аң-сезимин, дүйнө таануусун эске алуу менен, бир системадан башка бир системага өткөрүү жолу менен аткарылчу атайын иш талаасы болуп саналат. Котормо – бул ар кандай деңгээлде өнүккөн, ар башкача салттардын жана адаттардын кездешүүсү.

Бир тилдеги кандайдыр бир түшүнүктүн, экинчи тилде түшүнүксүз нерсе болуп калышы мүмкүн. Же берилген сөз боюнча эч кандай түшүнүк жок болгондуктан, алынып жаткан нерсе, которулуп жаткан тилде түшүнүксүз нерсе болуп калат. Мындан негизги фонддук билимибиздеги айырмачылыктан, маданияттын да айырмачылыгы пайда болот.

Которуу практикасы үчүн жогоруда саналган тилдик функциялардын

ичинен тилдик эмес нерсе жөнүндөгү маалыматты берүү менен байланышкан денотативдүү функция маанилүү ролду ойнойт. Сырткы дүйнөнү чагылдыруу тилде же белги менен берилүүчү денотат деп аталуучу менен аныкталуучунун биринин семантикалык маанисинин жардамы менен ишке ашат. Мисал үчүн “китеп” деген сөздү алалы. Анын үндүк айтылыш жана графикалык интерпритациясы “китеп” түшүнүгүнүн белгиси болуп саналат. Бул түшүнүк биздин аң сезимибизде заттын негизги белгилерин чагылдыруучу анын жалпы образын түшүндүрөт. “Китеп” деген белги жана “китеп” жөнүндө түшүнүк бири-бири менен семантикалык жактан байланыштуу.

Котормочу кездешүүчү кыйынчылыктардын бири которуу проблемаларын көрө билүү болуп саналат. Англис тилиндеги сөздөрдү сөзмө-сөз которуу жолунан качуу керек. Болбосо “буквализм” деп атала турган которуудагы кемчиликтер кетирилиши мүмкүн. Котормого негиз салуучулардын бири Л.С. Бархударов, сөзмө-сөз которуу өз деңгээлинде эмес, төмөнкү деңгээлде аткарылган которуу деп аныктаган (2: 186).

Албетте, эгерде ойду оригиналда берилгендей мүнөздө кылып берүү мүмкүн болсо, анда ошондой кылып которушубуз керек. Мисалы: “He lives in Moscow” деген фраза “Ал Москвада жашайт” деп которулат. Алардын ортосунда формалдуу жана семантикалык деңгээлдеги дал келүүчүлүк байкалат. Бирок мындай сыяктуу көрүнүштөр ар дайым эле кезиге бербеген кээ бир учурларда гана аткарылуучу шарт болуп саналат. Ар бир тил өзүнчө жана өзгөчө көрүнүш жана которуу учурунда тилдерди айкаштыруу, төп келишкендик көп эле кездеше бербейт. Оригиналдын мааниси жөн гана кыргыз тили менен гана берилбестен, оригиналдан дагы мыкты семалардын жыйындысынын жардамы менен берилсе, которуу жогорку деңгээлде аткарылары шексиз.

Котормо маселесине негиз салуучулардын бири В.Н. Комиссаров котормо ишинин ыраттуулугун сактоо менен аны үч бөлүмгө бөлүп караган. (7: 28). Биринчи бөлүмдө котормонун жалпы теориясы каралат: котормонун теориялык моделдерин иштеп чыгуу, котормо ишмердигинин механизмдин жалпы мүнөздө түшүндүрүү, котормонун деталдык татаал проблемаларын анализдөөгө негиз боло турган жалпы маселелерди изилдөө ишке ашырылышы керек. Экинчи бөлүм котормонун сапаттык нормасына байланыштуу маселелерди карайт. Котормонун эквиваленттүүлүгүн аныктоонун түрдүү методдору, оригинал менен котормонун тилдик бирдиктеринин маанилик жактан, формалдык жактан туура келиши, эквиваленттүүлүк, адекваттуулук, тактык, формализм, буквализм, калькалалаштыруу, сөзмө-сөздүүлүк сыяктуу сапаттык критерийлердин жана ага байланышкан проблемалардын табиятын түшүндүрүү сыяктуу теориялык маселелер анализге алынат. Үчүнчү бөлүм которуу процессинин өзү болуп саналат. Котормо текстин жаралышы,

анын этаптары, психологиялык механизмдери сыяктуу маселелер, оригинал текст менен котормо текстин ортосундагы мезгил жана мейкиндик мамилелер каралат.

“Бир тил экинчи бир тилден вербалдык белгилердин туюндурган мааниси, ал белгилердин сүйлөм ичинен алган орду сыяктуу айырмачылыктардан тартып, эки тилдин тектеш же тектеш эместиги, тилдердин ортосундагы мезгил жана мейкиндик мамилелер, сөз болуп жаткан эки тилди алып жүргөн коллективтердин жашаган географиялык шарты, өзгөчөлүгү, менталитети, ошол алкактардын фаунасы менен флорасындагы айырмачылык, окшоштуктары сыяктуу масштабдуу проблемалар котормо процессине белгилүү өлчөмдө таасирин тийгизген факторлордун катарын түзүшөт. Ошондуктан, ар бир котормо процесси өзүнө дифференциалдуу, көпчүлүк учурларда спецификалык мамилени талап кылат да, проблемалуу кырдаалдарды түзүшү менен мүнөздөлөт» (7: 26.).

Мына ушулардын негизинде котормого эркин котормо, сөзмө-сөз котормо, көркөм котормо, парафразалык котормо сыяктуу мүнөздөмөлөрдү берип кетebиз. Окумуштуу Ю. Найда котормолордун түрлөргө бөлүнүшүн төмөндөгүдөй үч өзөк факторлорго байланыштуу деп эсептейт:

- 1) оригинал тексттеги кабар, информациянын мүнөзү;
- 2) автордун текстте берейин деген ой мүдөөсү;
- 3) котормо багытталган аудиториянын өзгөчөлүгү (10: 114).

Белгилеп кеткен биринчи фактор котормонун стилистикалык факторун камтыган эң татаал проблема болуп саналат. Себеби которуу учурунда котормочу текстин мүнөзүнүн спецификасына байланышкан проблемаларды чечүү үчүн ар кандай өзгөрүштөр менен кошо жоготууларга да дуушар болот. Өзгөчө мындай көрүнүш макал-лакаптардын, фразеологизмдердин, афоризмдердин которулушунда ачык байкалат. Мисалы, көпчүлүк учурда англис тилиндеги макал-лакаптар кыргыз тилине же кыргыз тилинен англис тилине которулуп жаткан болсо, же болбосо көркөм текст которулуп жаткан болсо, аларга мүнөздүү элементтер: боёктуулук, образдуулук, экспрессивдүүлүк, ыргактуулук, уйкаштык сыяктуу көрүнүштөр толугу менен сакталбай калышы да мүмкүн. Мисалы: “A joke never gains an enemy, but often loses a friend” – “Тамаша душманыңды көбөйтбөйт, бирок досторуңан айрылат”, “You made your bed, now lie in it” – «Өзүң өзүңө жай даярдадың, эми өзүң ошол жерге жат», “Eat at pleasure, drink with measure” – «Рахаттануу менен тамак ич, чеги менен арак ич », “You can take a horse to the water, but you cannot make it drink” – «Атты суу кечире аласын, бирок аны кыйнап суу ичире албайсың», “Every white has its black, and every sweet its sour” – “Ар бир ак нерсенин өзүнүн карасы болот, ар бир таттуу нерсенин өзүнүн ачуусу

болот”.

Бул макалдар парафразалык жол менен макалдардагы информацияны гана эске алуу менен комментарий берилип жаткандай которулган. Кыргыз окурманы аларды когнитивдик, информациялык, ошондой эле дидактикалык мүнөздө кабыл алат. Бул мисалдарда макалдардагы уйкаштык, угумдуулук, муун өлчөм, ыргактык, ошондой эле кайсы бир деңгээлде оригиналдын маанилик көркөм көрөңгөсү, узустугу котормонун “курмандыктары” болгон. Бирок аталган өзгөчөлүктөр котормодо таптакыр жоголуп кеткен эмес.

Ал эми, экинчи маанилүү фактор - бул котормочунун оригинал тексттин авторунун берейин деген ой-ниетинин ориентациясын терең түшүнүүсү болуп саналат. Эгерде котормочу автордун берейин деген негизги идеясын толук, так түшүнсө, котормодо ошол идеяны, автордун ниетин сактап, жеткиликтүү берүүгө аракеттенип, түзүлгөн конкреттүү кырдаал-шартка карай өзгөртүүлөрдү киргизет. Анын негизинде оригинал тексттин көлөмү котормо текстте кыскартылып, же тескерисинче, кошумчаланып, парафразаланып берилиши мүмкүн. Мисалы “The map of the USA” китебиндеги американын географиясы тууралуу төмөндөгү сүйлөмдүн маанисин маалыматты кошумчалоо менен так сактай алабыз: “All of its 11 states are partly mountainous, and the ranges are the sources of startling contrasts”. – “Анын бардык 11 штаты тоолуу келет жана бул тоо кыркалары региондун аба ырайынын кескин айырмачылыгынын негизи болуп саналат”.

Үчүнчү фактор - котормо текст багытталган аудиториянын тиби. Ю. Найда бардык тилге мүнөздүү кесиптик, курактык, психологиялык, интеллектуалдык өзгөчөлүктөрдүн таасирине көзкаранды болгон вербалдык информацияны кабыл алуунун негизги төрт деңгээлин белгилейт:

1) турмуштук, маданий тажрыйбасы, сөздүк запасы чектелген жаш курактагылардын, б. а. балдардын аудиториясы;

2) оозеки кепте берилген информацияны кабыл алып, бирок жазуу аркылуу берилген кабарды жеткиликтүү деңгээлде кабыл алууга жөндөмсүз, грамматикалык сабаттуулукка жаңыдан ээ болгон адамдардын аудиториясы;

3) үчүнчү аудиторияны орто деңгээлдеги сабаттуулукка ээ болгон, андыктан оозеки жана жазуу түрүндөгү информацияларды салыштырмалуу жеңил кабыл алууга жөндөмдүүлөрдүн группасы түзөт.

4) төртүнчү деңгээлде өздөрүнүн адистигине байланыштуу информацияны кабыл алуу жөндөмдүүлүгү жогору социалдык катмардын (врачтардын, теологтордун, философтордун, окумуштуулардын, жазуучулардын ж. б.) аудиториясы турат (10: 118).

Жогоруда белгилеп кеткендей, котормо коммуникациялык акт болгондуктан, коомчулук тарабынан котормо которулуп жаткан тексттин

башка тилде берилген копиясы катары кабыл алынышы керек. Ал эми которуу аркылуу кептешүү, адаттагы бир тилде болуп жаткан кептешүү менен айырмаланбашы керек. Анын бир гана айырмачылыгы болуп - ортомчу болуучу звено - котормочунун гана катышуусу болуп саналат. Демек, котормонун оозеки түрүндөгү аткарылышында котормо бардык мүмкүнчүлүгү менен адаттагы, бир тилде болуп жаткан коммуникацияга жакындашкан эки тилдеги коммуникацияны камсыз кылып туруусу керек. Оозеки котормого Л.К.Латышев төмөнкү талаптарды коёт:

- Которулуп жаткан текст оригиналдын маанисин жана мазмунун гана максималдуу түрдө билдирип турбастан, оригиналдын структурасын жана автордун кебинин өзгөчөлүгүн эске алуу менен (көркөм чыгарма которулуп жатканда анын каармандарынын) стилин сактап которулушу керек.

- Сүйлөшүп жатышкан адамдар үчүн котормочу мүмкүн болушунча байкалбай туруусу керек, ал түз аңгемелешүүнүн иллюзиясын түзүүсү керек.

- Котормо текст оригиналдай болушу керек, ал эми өзгөчө учурларда автордун сөзү катары цитаталанылышы керек.

- Котормонун тексти боюнча анын адепки формасы чет тилде жаралган экендиги байкалбашы керек же б.а., которулуп жаткан тексттин тили оригинал тексттин тилиндей болуусу керек. Котормо тексти колдонуучулар оригинал текстти түшүнгөн адамдардай аны оригиналдай кабыл алуулары керек.

- Ошол эле учурда котормо текст улуттук-маданияттык белгиленген элементтерди камтыбашы керек. (мисалы, англис тилинде кубаттоо репликасы «Супер!».) (9: 21).

Ошол эле учурда бул коюлган талаптардын акыркы экөөсү боюнча талаш-тартыш ойлор айтылат. Котормочу котормо тексттин тили, оригинал тексттин тилинен айырмаланышына аракет жасап жатса, анда эмне үчүн котормо текстте тилдин улуттук каражаттары колдонулбашы керек? Эки тилдик фактордон сырткары котормодо эки маданияттык фактор бар экендигин да белгилеп кетишибиз керек. Котормочу маданияттык айырмачылыкты «жумшартуучу» модификация аркылуу жөнгө салуу менен котормонун керектөөчүсүн ал лингвоэтикалык тоскоол аркалуу өткөрөт. Бирок ал да чеги менен аткарылышы керек, себеби которуу аркылуу чет тилиндеги маданияттык фондду, ачык берилген өз маданияттык коллоритке салып салбашыбыз керек. Ал кээ бир учурда котормону керектөөчүгө начар угулуп, жагымсыз таасир калтырышы мүмкүн.

Бул маселе боюнча К.И.Чуковский Диккенстин руссификация кылынган котормолорун чегинен чыккандыгын белгилөө менен сынга алып кеткен: «Получается такое впечатление, как будто и мистер Сквирс, и

сер Мэльбери Гок, и лорд Верисофт – все живут в Пяти собачьем переулке в Коломне и только притворяются британцами, а на самом деле такие же Иваны Трафимовичы, как персонажи Щедрина или Островского» (11: 68.) К.И Чуковский эмне жөнүндө айтып жаткандыгы түшүнүктүү болуу үчүн бир гана мисал келтирип кетели. Дикенстин каармандары: «Иппи-доли-дол, иппи-доли-дол, иппи-ди», деп ырдашса, 19-кылымдын котормочусу Е.Г.Бекетова аны «Ай люли! Ай люли! Разлюлюшиньки мои!» деп которгон.

Жогорудагылардын негизинде котормолорго коюлган талаптарга карама-каршылык пайда болуп жатат. Котормонун негизги талаптарынын бири бир тилдүү коммуникацияга жакындашкан шартты аткарышы керек. Бул талап ар кандай шартта ар түрдүүчө аткарылат. Котормо функционалдык жактан да жана структура-сементикалык жагынан да абдан так болуп, ал эми өзүнүн тилдик көрүнүшү боюнча да оригинал тексттен айырмаланбаган учурлар да кездешет (оригинал тексттегидей сөз айкаштар, эки маданиятта колдонулуучу бирдей элементтер, ж.б.у.с.). Бирок мындай көрүнүш дайыма эле боло бербеси бизге белгилүү. Котормочу аткара турган котормонун көрүнүшү же абдан так, же көбүрөөк адекваттуу болуусу керек деген сыяктуу тандоонун туура эмес аткарылышынан улам, идеалдуу котормо жаралбай калышы мүмкүн. Ал эми көрсөтүлгөн эки талапты бардык эле учурда чогуу аткаруу мүмкүн боло бербейт.

Эки тилдүү коммуникациянын котормо аркылуу бир тилдүү коммуникацияга жакындашуу даражасы котормочунун шыгына гана көз каранды эмес, көптөгөн объективдүү шарттарга да байланыштуу болуп саналат. Ага которулуп жаткан текстке мүнөздүү анын өзгөчөлүгү жана которуунун аткарылыш жолу да чоң таасирин тийгизет. Арийне, медицина же техника боюнча тексттер, жомок (улуттук маданиятка өзгөчө таянган) же анекдот (актуалдуу-окуялык чагылыштары бар), же ырга (форма мазмуну менен органикалык жактан жана кайталангыс түрүндө байланышып турган учурда) караганда бир тилден экинчи тилге толук кандуу которула алат. Ошондой эле, кабиналарда микрофон жана наушниктердин жардамы менен аткарылып жаткан синхрондуу котормо, оратор жана котормочу маал-маал менен сүйлөп жаткан обзацтуу-фразалык котормого караганда которулуп жаткан кепти бир тилдүү коммуникация кылып кабыл алууда эффективдүү болуп саналат. Ошондой эле эки тилдүү коммуникацияны которуу, котормо ишин керектөөчүгө көргөзүлбөй аткарылса жана ал котормо процессинин даяр продукциясын анын «даярдалыш» процессине катышбай алса дагы бир тилдүү болуп кабыл алынат. Жазуу иштердин котормосу жана кинофильмдердин котормосу ушул жол аркылуу ишке ашат. Которулган романдын, статьянын, документтин окурманы котормо текстти адаттагы которулбаган

текст катары, кээде анын котормо экенин унутуп калуу менен кабыл алат. Ушундай эле жолдо кино көрүүчү алдын ала жасалган котормонун негизинде дубляжданган тасманы кабыл алат.

Бул факторлор котормонун сапаттуулугун белгилөөдө эске алынат. Ал эми поэтикалык котормодон, техникалык тексттин котормосундай тактыкты эч ким талап кыла албайт. Абзацтуу-фразалык жол менен которулчу, оозеки түрүндө аткаруучу котормочудан, жазуу түрүндө аткаруучу котормочу аткара алчу которуу процессин «байкаттырбай» аткаруусун талап кыла албайбыз. Б.а., котормочу которулуп жаткан тексттин өзгөчөлүгү жана которуунун түрү сыяктуу рамканын алкагында эки тилдүү коммуникацияны бир тилдүү коммуникацияга канчалык деңгээлде жакындаштыра алган анын максималдуулугунун же тагыраак айтканда оптималдуулугунун негизинде бааланат.

Коомдо оозеки котормону аткарып жаткандар, ар кандай негативдүү баалоо менен критикаланышат. Мисалга алсак: «так эмес которуу», «ашыкча сөзмө-сөз которуу», «жаман стилдеги которуу», «узун паузалар менен өтө жай темптеги которуу» деген сыяктуу.

Ушундан улам котормонун сапатын көрсөтүүчү жалпы норманын жоктугунун себеби эмнеде деген суроо туулат.

Белгилүү болгондой, котормонун нормасы мазмунунун конкреттүүлүгүн, баяндоонун локанизмдүүлүгүн, жөнөкөйлүгүн көргөзүчү нормативдүү документтин формасы катары бериле албайт. Китептерди которуучу басмаканаларда «так котормо» деген түшүнүк кенири колдонулса, башка учурларда пародаксалдуу мүнөзгө ээ. К.И.Чуковский дагы көркөм котормонун «так эмес тактыгы» тууралуу жазып кеткен. (11: 68.) Ошондуктан котормонун сапаттуу баалоо үчүн *оптималдуулук* деген термин көбүрөөк ылайыктуу. Бирок, анын мазмунун инструкция менен түшүндүрүп кетүү мүмкүн эмес. Бул үчүн кенен талкулоолор жана инструкция сыяктуу тексттин жанрына туура келбөөчү көп сандаган мисалдар талап кылынат.

Оптималдуу котормонун жолдору жалпы принциптердин негизинде гана жана алардын жеке принциптерин тактоонун негизинде гана түшүндүрүлөт. Ошону менен катар илимий түшүндүрмөнүн төмөнкү закон ченемдүүлүгү белгиленет: жалпы принцип жеке принципке караганда көбүрөөк адекваттуу, себеби алар сүрөттөлүп жаткан көрүнүштүн бардык учурунда колдонулат. Бирок, бул жалпылыктын негизинде жалпы принциптер туруктуу эмес болуп калат.

Жеке принциптер көбүрөөк конкреттүү, бирок бардык эле жеке учурларга туура келе бербегендиктен азыраак адекваттуу. Ал эми жогорудагы шарт боюнча которулуп жаткан тексттин тили которулуучу тилдин бардык нормаларына жана традицияларына шайкеш келип турушу керек, б.а. өтө конкреттүү принциптер бири-бирине карама-каршы

турушат. Бул карама-каршылыкты чечүү жолдору “белгилөө” жолу менен гана ишке аша алат, б.а. ар кандай мүмкүнчүлүктүн деңгээлинде белгиленип, ал эми ал мүмкүнчүлүк конкреттүү шартка жараша котормочунун тандоосуна жараша болот. Котормочуну даярдоодо негизги ролду котормочулук прецедент ойнойт же б.а., тажрыйбалуу котормочулардын котормочулук кыйынчылыктарды чечүүдөгү типтештирилген чечимдерин эске алуусу болуп саналат.

Которуу ишин жүргүзүүдө жогоркулардын баардыгы эске алынып, адегенде котормого максималдуу жалпы талаптар коюлуп, анан бул жалпы принцип жеке жана конкреттүү, бирок бардык эле учурда бири-бирине туура келе бербеген конкреттүүлүккө өтөт. Анан ортодо пайда болгон карама-каршылыкты чечүүчү жолдор көрсөтүлөт.

Котормо иши тексттин адресатынын маалыматтык запасына да көз каранды болот. Эгерде адресатта котормочу күткөндөй эч кандай маалымат болбосо, коммуникация жүрбөй калышы мүмкүн. Себеби, адресат кептин эмне жөнүндө болуп жаткандыгын жөн гана түшүнбөй калышы мүмкүн.

Ал эми котормодо которулуп жаткан текст которулчу тилде сүйлөөчүлөр эмес, оригинал тилинде сүйлөөчүлөрдүн маалыматтык запасына таянуу менен аткарылганын эске алышыбыз керек. Бул жагдайларды котормочу эске алуу менен жана тиешелүү оңдоолорду киргизүү менен аткарышы керек. Мисалы, “Then at mid-day everything stops for *lunch*” деген сүйлөмдөгү “lunch” деген сөздүн салттык көрүнүшү жана эквиваленти да кыргыз тилинде жок болгондуктан, ал эми “ланч” деген сөздүн маанисин билген адам үчүн да, бул учурда сөздүн экинчи маанисинин колдонулушу ал үчүн кандайдыр бир түшүнбөстүктү туудуруп жаткандыктан, адегенде бул сөзгө түшүнүк берип кетүү керек. “Lunch- адатта эртең мененки тамак менен түшкү тамактын ортосунда, саат 11лер чамасындагы жеңил тамак болуп саналат. Ал эми жумуштагы адамдар үчүн “ланч” бул түшкү тамак болуп саналат. Демек, түштө бардык магазиндер, офистер түшкү тамакка жабылат” деп которушубуз керек.

Текст тууралуу маалымат боюнча чет тилинде сүйлөөчүлөр менен которулуп жаткан тилде сүйлөөчүлөрдүн ортосундагы лингвоэтикалык айырмачылык маданий-тарыхый же актуалдуу-окуялык мүнөздү алып жүрөт. Мисалы, А.С.Пушкиндин белгилүү “Эстелик” деген ырында: “Вознесся выше он главою непокорной Александрийского столпа”,- деп жазуусу менен ал орус окурманын Александр I-нин аты менен байланышкан монумент тууралуу билет деген ойдо болгон. Ал монумент тууралуу кабардар болгон адам гана, айтылган нерсенин “жашыруун” маанисин түшүнө алат. Акындын айтуусунан анын атагы падышанын атагынан да жогору тураарын баамдасак болот. Бул жерде поэтикалык айтылыштын мааниси маданий-тарыхый пландагы маалыматка таянат.

Ал эми газеталык материалдар көптөгөн актуалдуу-окуялык мүнөздөгү маалыматка таянуу менен түзүлөт. Мисалы 2006-жылдын 4-июлундагы “Ыссыккөл кабарлары” газетасына жарияланган “Жардам берилди” деген макалада, Барскоон айылынын айрым тургундарына 15 тонна буудай бөлүштүрүлүп берилгендигин, андан сырткары көптөгөн гумманитардык жардам берилип тургандыгын жана диагностикалык борбор ачылып, айыл тургундары ар дайым ден-соолуктарын көзөмөлгө алып турушары белгиленип кеткен. Бирок, Барскоон айылында айылды аралап өтүүчү Барскоон суусуна ционит уулу заты төгүлгөндүгүнөн улам, ал айылдын жана коңшу айылдардын тургундары ушу күнгө чейин ден соолугу жагынан да жана башка жактардан да жапа чегип жатышканын билбеген чет өлкөлүк адам, Кыргызстанда бардык эле айыл тургундарына ушундай жардам көрсөтүлүп жаткан экен деген ойдо калат. Ошондуктан, бул текстти которууда котормочу котормону керектөөчүнүн маалыматтык запасын эске алуу менен, бул айылда болуп өткөн каргашалуу окуя тууралуу кыскача баяндап берип кетүүсү керек.

Мына ушулардан улам, көпчүлүк учурда котормочу тарабынан маалыматтык теңсиздикти жоюу максатында кашанын ичиндеги жана сызык астында колдонулган түшүндүрмөлөр колдонулат. Бирок, которулуп жаткан текст толугу менен жергиликтүү окуяны чагылдырып жатса, анда көп сандаган түшүндүрмөлөрдү колдонуудан качуу максатында, окуя тууралуу толук, бирок кыска маалымат берилип кетүүсү керек.

2. Котормонун негизги бирдиги

Котормочу негизинен которулчу текстти ар кандай жолдор аркылуу бөлүктөргө бөлө алуусу керек. Котормочулук ишин жаңы баштаган котормочунун адаттагы каталарынын бири сөзмө-сөз которуу аракети болуп саналат, б.а. которулчу текстти же айтылышты сөздөргө же сөз айкаштарына биринчи тилдегидей кылып бөлүп, которулчу тилде анын вариантын табуу аракети менен ишин жүргүзөт. Мунун катачылыгы – которулуп жаткан белгилердин мүнөзү так эмес же алмаштырылып калганында болуп саналат: которулчу кептик бирдиктин ордуна, котормочу тилдик бирдикти которот, ал эми ар башка тилдерде кандайдыр бир тилдик бирдиктин тилдик составы бири-бирине дал келбей калышы мүмкүн. Тактап айтканда, которуунун бирдигин аныктоо - адекваттуу которуунун эң маанилүү шартты. Которуу процессинде котормочунун ишмердиги тилдик кайсы бирдикке багытталышын жана тилдик кайсы элемент жетекчи ролду аткараарын аныктоо зарыл болуп саналат. «Которуунун бирдиги» - деген түшүнүктүн өзү белгилүү өлчөмдө шарттуу жана окумуштуулар анын термини менен катар эле, түшүнүгү тууралуу да ар кандай аныктамаларды берип жүрүшөт. Бул тармак боюнча эң

кызыктуу маалыматтар Л.С.Бархударовдун жана В.Н.Коммисаровдун эмгектеринде берилген жана алар төмөнкү жалпы аныктамага токтолушкан: «Под единицей перевода мы имеем в виду такую единицу в исходном тексте, который может быть подыскано соответствие в тексте перевода, но составные части которой по отдельности не имеют соответствие в тексте перевода» (2: 175).

Которуунун бирдигинин негизин сөз гана эмес, фонемадан баштап, жогорку фразалык бирдик сыяктуу ар түрдүү тилдик бирдиктер дагы түзө алат. Которула турган негизги бирдикти туура аныктай турган маанилүү шарттардын бири, бул же тигил которулчу бирдиктин тексттик функциясын аныктап чыгуу болуп саналат. Сөзмө-сөз которуунун адекватсыздыгы - тилдик бирдиктин тексттик функциясын туура эмес аныктоодон келип чыгат. Сөз тилдин бирдиги катары, кандайдыр бир кептик (ооз эки же жазуу) ситуацияда жайгашуусу менен берилген тексттеги айтылыштагы башка сөздөр менен системалык жактан байланыштуу болуп калат, б.а, тексттин шартына жараша бир катар көз карандылыкта же кырдаалдык көз карандылыкта болот. Бул көз карандылык жогоруда айтылып кеткендей, системалык мүнөздү алып жүрөт, минималдуудан (жанындагы сөз менен) максималдууга чейин (бардык текст менен же кээде тексттен жогорку байланышка чейин) контексттин иерархиясын түзөт.

Сөздүн контекстуалдуу көзкарандылыгынын фоиномени, тексттин сөздүк составынын мезгилдик-мейкиндик менен катар эле, себеп-натыйжалык мүнөзүн да көргөзүп турат. Бул көзкарандуулук ар башка тилдерде принципалдуу түрдө ар башкача берилиши мүмкүн. Негизинен, котормочу өзүнчө турган сөздөрдү гана өзүнчө бөлүп карабастан, которулчу тексттеги системалык көзкарандылыктагы сөздөрдү чогуу бириктирип карашы керек. Жаш котормочунун адатта кетирүүчү каталарынын бири – өз алдынча турган көзкарандуулуктар менен катар эле, көзкарандуулуктун жалпы системасын көрө албастыгы болуп саналат.

Мисалы, «Ал Санкт-Петербургда жашайт» деген маалымат «She lives in St. Petersburg» деген англис тилиндеги фраза менен тилдик составы боюнча дээрлик шайкеш келет. Ал эми биринчи көзкараш менен караганда ага окшош «Ал «Асторияда» жашайт» деген маалымат таптакыр башка лексико-грамматикалык комплексти талап кылат. Аны «She is staying at the Astoria» деп которобуз. Экинчи мисалда, кыргыз тилинен англис тилине сөзмө-сөз которуу аракети, маалыматтын бурмаланышына алып келет. Себеби, бул учурда котормонун бирдиги катары өзүнчө турган сөздөрдү албастан жалпы кептин ичиндеги конкреттүү мезгилдик-мейкиндик жана себеп-натыйжалык көзкарандуулукту камтыган сөз айкаштарын алышыбыз керек. Кыргыз тилинде «жашоо» деген сөз «кандайдыр бир жерде отурукташуу» деген маани менен катар эле

«мейманканада жашоо» деген сөз айкашы менен айтыла берсе, б.а, мезгилдик-мейкиндик жактан кеңири колдонулса, ал эми англис тилинде бул маалыматтар ар түрдүү тилдик бирдиктерди талап кылат. Биринчи учурда текст кандайдыр бир калктуу аймакта «туруктуу жашоо» деген параметрдеги сөз айкашты талап кылса, анда англис тилинде «to live» сөзүнүн денотативдүү мүмкүнчүлүгү менен шайкеш келген, мезгилдик көзкарандылык ачык көргөзүлбөгөн, кеңири мейкиндик көзкарандылыкты киргизет.

Так мезгилдик көзкарандылыктын жоктугунан котормодо жөнөкөй мезгилдик форма «lives» менен которуп коюу да мүмкүн. Экинчи мисалда, текст өтө так мезгилдик көзкарандылыкты «убактылуу жашоону» талап кылат. Ал болсо англис тилинде таптакыр башка сөздү (to stay) жана мезгилдик тактыкты (to be staying) талап кылат.

Жаш котормочунун көндүм катары кетируучү катасы - бул көзкарандуулуктарды айырмалай билбегендиктен «She lives in Astoria» деген сыяктуу толук кандуу эмес котормону жаратып коюусу болуп саналат. Анын жараткан котормосунун кыргыз тилиндеги мааниси «Ал Асторияда туруктуу жашайт» деген маанини билдирет. Мындай берилиш негизинен туура маанини билдирсе да, чектүү гана кырдаалдарда колдонулат.

Которулчу тексттин контекстуалдуу көзкарандылыгын аныктоо үчүн Т.А.Казакова төмөнкү эрежени колдонот: “Если рассмотреть наиболее важные для оценки исходного текста виды контекстуальных зависимостей, то их число прежде всего следует включить ответы на вопросы Что? Где? Когда? Как? Другая группа зависимостей состоит из ответа на вопросы чем сказано? (тема) и что сказано? (рема)” (5: 30).

Бул көзкаранды болгон группаларды аныктоодогу негизги кетирилчү катачылык символдордун ээлеген орду боюнча которуу аракетин болуп саналат. Мындай учурларда сөз айкаштардын оригиналдагыдай орун алышы жетиштүү эмес. Себеби которуунун бирдиги өтө жогорку деңгээлдеги синтаксистик структура - сүйлөм болушу керек. Аны бөлүштүрүүнүн жолдору жана функциялары англис жана кыргыз тилдеринде көпчүлүк учурда окшош боло бербейт. Мисалы, англис тилиндеги “A few students of our university were reported to take part in the competition” деген сүйлөмдө тема-рематикалык көзкарандылыкты эске алууну талап кылат: *a few students of our university* деген англис тилиндеги сүйлөмдөгү сөз айкаш рема болуп саналат, б.а, эмне айтылды? (что сказано?) деген суроого жооп берет.

Англис тилинде рема сүйлөмдө биринчи позицияны алуучу конструкцияларда колдонула берет, ал эми кыргыз тилинде рематикалык көзкаранды компоненттерди сүйлөмдүн экинчи бөлүгүндө жайгаштыруу туура болуп саналат. Мындай типологиялык айырмачылыкты эске алуу

менен которулчу сүйлөмдөгү компоненттердин тартибин өзгөртүү адекваттуу котормочулук чечим болуп саналат: “Кабарлангандай, конкурска биздин университеттин бир нече студенттери катышышкан”.

Көпчүлүк окумуштуулар котормонун негизги бирдигин сүйлөм деп эсептеп жүрүшөт. Анткени котормодо оригинал тексттеги сүйлөмдөрдүн мазмундук жана формалдык турпатынын максималдуу эквивалентүүлүгүн сактап калуу маселеси менен котормонун сапатына тиешелүү проблемалардын бүтүндөй комплекси байланышкан. Маселен, которууда оригиналдагы сүйлөмдөрдүн көлөмүнүн, кыска сүйлөмдөрдүн кыска, узун сүйлөмдөрдүн узун турпатында сакталышына котормо тексттин интонациясынын, ритминин сакталышы түздөн түз байланыштуу. Ушул өзгөчөлүктөрдөн улам котормонун көпчүлүк теоретиктери которууда сүйлөмдүн сакталышын зарыл деп эсептешип, котормонун бирдиги катары сүйлөмгө токтолушат. Мындай пикирдин жактоочулары катары Л. Соболев, Е. Эткинд, М. Морозов, В. Станевич сыяктуу окумуштууларды эсептөөгө болот.

Ал эми, бир тил менен экинчи тилдин спецификалык өзгөчөлүгүнүн негизинде, өзгөчө герман тилдерине кирүүчү англис тили менен түрк тилдерине кирүүчү кыргыз тилинин айырмачылыктарынын эске алганыбызда, оригиналдагы сүйлөмдөрдүн котормодо сакталышы, өзүндөй берилиши дайыма эле ишке аша бербейт. Ал гана эмес, жалпы которуу принциптери боюнча айрым теоретиктердин айтуусу боюнча, которуудагы айрым кошумчалоолор же кыскартуулар адекваттуулук талабы боюнча орундуу, айрым учурда зарыл деп белгилеп кетишет. “Которууда оригинал сүйлөмдөрдүн көлөмүн, турпатын сактоо маселеси, эң оболу, оригинал тил менен котормо тилдин негизги спецификалары, узусу, автордун стили, котормочу катары, профессионалдык деңгээли сыяктуу факторлорго байланышып, которуу ишмердигин коштогон конкреттүү кырдаал-шартка байланыштуу чечилиши ыктымал. Оригиналдагы узун сүйлөмдөрдүн турпатын сактап калуунун формалдуу аракетин кээде жогоруда айтылган жагдайларга байланыштуу тескери натыйжаларды берип калат”. (Д.Кенжебаев. Котормонун лингвистикалык маселелери. Бишкек. 2005. 80-б.)

Которуу процессинде оригиналдагы сүйлөмдөрдүн сырткы турпаты менен ички маңызын сактоо эң оорчунду маселелердин бири. Себеби, котормо процессине дуушар болуп жаткан эки тилдин спецификалык бөтөнчөлүктөрүн, грамматикалык трансформациялоо, б.а. сүйлөм мүчөлөрүнүн орун тартиби боюнча котормо тилде жайгаштыруу, сүйлөмдөгү логикалык ойду, информацияны сактоо сыяктуу бир катар бөтөнчөлүктөрдү чечүү бардык эле котормочулар үчүн оңой иш эмес. Котормодо узун сүйлөмдүн турпатын сактап которуу зарылдыгын окумуштуулар А. В. Федеров, В. Н. Комиссаров, Я. Рецкер оригиналдын

көркөмдүк, стилдик бөтөнчүлүктөрүн сактоо менен гана эмес, анын мазмундук бүтүндүгүн сактоо маселеси менен да байланышта карап түшүндүрүшөт. Алар оригиналдагы узун сүйлөмдөрдү эпсиз майдалап, жөнөкөй сүйлөмдөр менен берүүдө, сүйлөмдөрдөгү ойдун органикалык байланыш-бүтүндүгүнүн, логикасынын бузулаарын баса белгилешкен. Демек, сүйлөм логикалык жана грамматикалык жактан которуу ишмердигинин негизги жана салыштырмалуу орток бирдиги катары эсептелип, которууда анын оригиналдык формалдык жана мазмундук турпатынын сакталышы чоң мааниге ээ. Албетте, мындай жыйынтык дээрлик бардык котормого мүнөздүү деп айтуу кыйын. Себеби, маселен, ырлардын которулушундагы оригиналдагы сүйлөмдөрдү өзүндөй сактоо өтө татаалдыкты түзөт.

Поэзия, поэма жанрындагы чыгармаларды которууда эки же андан ашуун абзацтардын мааниси боюнча бири-бирине өтө жакын болгондуктан биригип, же тетиринче бир абзац экинчи тилге которулганда муктаждыктан улам бир нече абзац менен берилип калышы мүмкүн. Мунун негизинде которуунун бирдиги абзац деп белгилеп кеткендердин ичине З.Караеваны да киргизсек болот.

“Котормо процессине кириптер болгон эки тилдин синтаксистик системалары бири экинчисинен кескин айырмаланып, которууда оригиналдын сүйлөмдөрүн сактап которуу эки тилдин нормасынын, стилдик бөтөнчөлүгүнүн бузулушуна, оригиналдын коммуникативдик сапатынын төмөндөшү сыяктуу тескери натыйжаларга алып келген учурда, оригиналдагы татаал сүйлөмдөр ажыратылат же тескерисинче бир нече жөнөкөй сүйлөмдөр бир татаал сүйлөмгө бириктирилет. Жогоруда белгиленгендей, биригүү же ажыроо жалаң эле сүйлөмдүн масштабында гана эмес, айтым же абзацтардын деңгээлинде да болушу ыктымал. Ошондой болсо дагы которууда сүйлөмдөрдү бириктирүү же, тескерисинче, ажыратуу айрым учурларда, бөтөнчө зарыл шарттарда гана практикаланбаса, мындай ыкма сүйлөмдөрдө берилип жаткан ойдун бүтүндүгүнүн, ырааттуулугунун бузулушуна алып келиши да мүмкүн. Сүйлөмдөрдү ажыратуу же бириктирүү орундуу колдонулбаса, оригиналдын стили бурмаланып, текстте берилип жаткан информациянын толук кандуу берилбей, үстүртөдөн, жөнөкөйлөтүп, деталсыз берилип калышына алып келет. Кыскасы, сүйлөмдү которуу ишмердиги багытталган негизги, баштапкы, логикалык жана грамматикалык категория, базалык бирдик катары эсептөө менен эле бирге, котормонун бирдиги катары сүйлөмдү чеги математикалык тактык менен ажыратылган түшүнүк катары кабыл алуу мүмкүн эмес” (7: 88).

Котормонун бирдигин аныктоодогу эң татаал учурлар белгилүү бир тилдик бирдикти белгилөөчү функция сүйлөмдөн сырткары, кээде бүтүндөй тексттен сырткары аныкталчу максималдуу контекстуалдык

көзкаранды группага байланыштуу болот.

Сүйлөм бардык эле учурда тексттин өз алдынча турган бирдиги боло бербейт: ал тилдик мүнөздөмөсү кандайдыр бир деңгээлде андан да жалпы мааниден көзкаранды, андан да татаал жогорку фразалык бирдикке кириши мүмкүн жана ал көзкарандылык ар башка тилдерде ар түрдүүчө чечилери тууралуу Т.А.Казакова да белгилейт (5: 31).

Тексттен сырткаркы көзкарандылык котормочунун маданияттык жактан жана өз тармагы боюнча билиминин тереңдигинин талап кылат. Себеби, аларсыз адекваттуу котормо ишке ашбай калат. Кээ бир учурда көзкарандылыктын бул группасы котормо текстте транслитерацияны, калькалаштырууну же котормочулук комментарийди талап кылат. Бул, өзгөчө которулчу тилдин маданиятындагы өзгөчөлүктөр менен жана тактыктар менен байланышкан тексттерди которууда өтө актуалдуу.

“Переводческие категории включают текстовые единицы, а иногда даже одно слово выполняет функцию целого текста в которых учитываются структурно-семантические особенности переводимого текста” деп З.Караева белгилегендей оригиналда берилип жаткан бир эле сөз бир текстти билдирүүсү ыктымал (6: 22).

Мисалы, “Манас” эпосундагы:

“Карыганда байбиче

Кабылан тапты сүйүнчү

Жобогондо байбиче

Жолборс тапты сүйүнчү” деген саптардагы “сүйүнчү” деген сөздүн өзүнүн ырым-жырымы бар, өзгөчө колоритти билдирет. Илгерки убакта жана азыркы учурда деле, эгерде үй-бүлөдө уул төрөлсө эң чоң кубаныч болуп саналат. Үй-бүлө мүчөлөрү бул тууралуу бардык жакындарына кабарлашып, “сүйүнчү” катары акча, белек, мал сыяктуу нерселерди алышат. Бай Жакып дагы уулду болгонун укканда, сүйүнчүсүнө марттык кылган. Ал, эгерде кыз төрөлсө ага сүйүнчүлөп келбесинин айтышы, үй-бүлөдө эркек баланын төрөлүшү кыз баланын төрөлүшүнө караганда канчалык маанилүү экендигин көргөзүп турат.

Ал эми Уолтер Мей тарабынан которулган котормодо бул саптар:

“Your old wife could not refuse-

Lad like a leopard she’s given you!

When she had birth-pangs? Then it’s true

Tiger-cub she bore! Good news!”

деп берилген. Англичандарда “сүйүнчү” деген сөздүн маанисин сактаган эквивалент жок жана ошондуктан “good news” деген сөз, кыргыз тилиндеги вариантынан айырмаланып, жогорудагыдай салттык колориттик маанини билгизбей калган. “В данном контексте коннотация этого слова удваивается и составляет смысловую структуру всего абзаца эпоса, а в английском переводе это потеряно” деген З.Караеванын анализине толук

кошулабыз (б: 68).

Ошентип, котормо бирдигин түзүү үчүн которулчу текстти бөлүштүрүп жатып, биз ал составга кирип жаткан сөздөрдүн мазмундук жагы менен катар эле структуралык-функционалдык касиеттерин камтыган көзкарандылык системасын карап кетебиз. Которула турчу текстти бирдиктерге бөлүштүрүү котормонун негизги же жардамчы жолдорун тандап алуу менен катар эле, оригинал тилдин жана которула турган символикалык маанилерин билдирүүнүн типологиялык айырмачылыгынан да көзкаранды болуп саналат.

Котормонун бирдиги тууралуу окумуштуулар ар кандай талаш-тартыш ойдо. Ал эми Д.Кенжебаев котормонун бирдиги тууралуу төмөндөгүдөй жыйынтыкка келет.

1. Котормонун бирдигинин статусун жана параметрлерин аныктоо менен, биз текстти сөздөн баштап эпизодко чейинки, кээде текст менен барабар болгон сегментке чейинки өтө чоң же кичинекей бөлүктөргө бөлөбүз. Бул учурда эң маанилүү критерий болуп бөлүнүлчү сегментти тексттин системасында тактоо болуп саналат: сөз өзүнүн контекстуалдуу көз карандылыгын канчалык деңгээлде сактай алса, ошончолук деңгээлде ал котормого ылайыкташкан минималдуу сегмент б.с. Эгерде сөздө минималдуу же өтө кеңири контекстеги көзкарандылык белгилери бар болсо, анда котормочу алардын барын камтыган же көзкаранды болгон байланыштын эң маанилүүлөрүн камтыган тексттин ичиндеги бирдикти түзүп алышы керек.

2. Эгерде сөз жанындагы контексттен көзкаранды болсо, анда бирдикти түзүүнүн негизин, ал сөз кирип жаткан сөз айкашы же жөнөкөй сүйлөм түзөт.

3. Эгерде сөз бир нече тексттик компоненттерден көзкаранды болсо, анда бирдикти түзүү татаал сүйлөмдүн же эпизоддун негизинде жүрөт.

4. Эгерде сөз көптөгөн тексттик компоненттерден көзкаранды болсо, анда котормонун бирдиги бүтүндөй которулчу тексттин негизинде жатышы керек.

5. Эгерде сөз тексттен сырткары шарттарга көзкаранды болса, анда котормочу маданияттык комментарийди колдонуп же транслитерация же калькалаштыруу аркылуу, кээ бир учурда аталган жолдордун бардыгын айкаштыруу аркылуу жаңы тилдик бирдикти түзө алуусу керек (7).

3. Тилдик система, норма жана кептик норма (узус). Которуу трансформациясынын жолдору.

Жакшы которулган котормо оригиналга семантико-структуралык жактан максималдуу жактан жакын болуусу керек. Оригинал тексттин авторунун сөздөрүнө цитата келтирүү менен, оригинал катары берилиши

керек. Ошондуктан, котормочу оригиналдын окурманга берүүчү таасирин гана берүүгө аракеттенбестен, тилдин берилиш жолу жөнүндө дагы ойлонушу керек. Котормочу которуу ишин оригиналдын семантикасына жана структурасына жакын которуу менен маанилик берилишин так сактай алат. Демек, котормонун оригиналга семантико-структуралык жактан жакындыгы (албетте, буквализмдин эсебинен так маанинин жоголушун эске албаганда) оригиналды котормо менен алмаштыруудагы универсалдуулугун күчөтөт.

Которуу процессинин мүнөздүү өзгөчөлүгү болуп котормочуга ар кандай кыйынчылыктардын кездешүүсү жана аларды котормочу жеңе билүүсүнүн зарылчылыгы болуп саналат. Тоскоолдуктарды алынып жана берилип жаткан материалдардын системаларынын ортолорунда, нормаларынын ортолорунда, эки узустун ортолорунда, которулуп жаткан тилдеги жана берилип жаткан тилдеги сүйлөөчүлөрдүн информацияга чейинки запастарында (тарыхы, маданияты менен катар эле окуянын актуалдуулугу мүнөзү) кездештирсек болот.

Которулуп жаткан материал ошол лингвоэтикалык коллективдин норма жана узус деп белгиленген тилдик жана кептик стандартына шайкеш келиши керек экендиги, белгиленген эки түшүнүк тилдин системасы деген түшүнүк менен тыгыз байланышта экендиги, себеби кептин жаралышында тилдин системасы, тилдин нормасы жана кептик норма (узус) бири-бири менен тыгыз байланышуу менен иш жүзүнө ашары тууралуу окумуштуулар изилдешкен (9: 2).

Тилдин системасы айтылышты жаратуудагы айкалышчу ар кандай деңгээлдеги жана моделдердеги бири-бирине көз каранды бирдиктердин тобу деп бир катар лингвисттер тарабынан белгиленген. Ошондой эле, система адамдардын кебинде реалдуу түрүндө кездешүүчү жана туура деп кабыл алуунулчуларды гана жаратбастан кепте колдонулбоочу, колдонулса да ал түшүнүктү ката деп кабыл алынулчуларды да жарата алат. Демек, система бул тилдеги жана коом тарабынан кабыл алынган нерсе эмес, анда жарала турган гана нерсе.

Ал эми *тилдик норма* бул кептин жаралышын жетектөөчү тилдик системанын аркасынан жүрүүчү фактор. Ал тилдик система жарата алган нерсени же кармап калуучу же өткөрүүчү өзүнчө бир мүнөзгө ээ “элек” болуп саналат: реалдуу түрдө кездешүүчү, тилде өзүнүн функциясы бар жана коомдо туура деп кабыл алынуучу нерселерди өткөрөт (фильтрлейт) жана тилде реалдуу түрдө кездешбөөчү, речте колдонулбоочу, колдонулса да туура эмес деп кабыл алынуучу системада пайда болгондорду “электен өткөрөт”.

Белгилүү лингвист Э. Косериунун (1: 97) В.А. Ицковичтин (4: 12) белгилөөөрү боюнча, норма - бул “системанын коллективдүү реализациясы” Норма - бул белгилүү бир тилде сүйлөгөн коллективдин,

тилде жана кепте туура жана туура эмес берилиш болоору жөнүндөгү түшүнүктөрү. Объективдүү берилиш катары, норма грамматикалык китептерде, сөздүктөрдө, справочниктерде көргөзүлөт.

Кептин (тексттин) жаралышын жөндөп туруучу дагы бир фактор бул *кептик норма*. Анын дагы бир кыска аталышы – *узус*. Узус тилдик норма тарабынан жаралган фильтрдин аркасынан келүүчү, дагы бир фильтрди түшүндүрөт. Тилдик норма тарабынан пайда болгон фильтр, абсолютту мүнөздөгү туура эмес көрүнүштөрдү ылгап, жараксызын чыгарат. Себеби, тилдик нормадан сырткаркы нерселер бардык жерде жана ар дайым туура эмес болуп саналат жана айтылыш бир учурда нормативдүү тилдик мүнөздө туура эмес болуп, дагы бир учурда туура болуп калышы мүмкүн эмес.

Узус тилдик системадагы продуктыны туура же туура эмес деген критерий менен эмес, ылайыктуу же ылайыктуу эмес деген критерий менен “фильтрлейт”. “Узус - деген термин латын тилинин *usus* “колдонуу” деген маанисинен келген” - деп Л.К.Латышев белгилейт (9: 65).

Узус - бул тилди маектешүү ситуациясына байланыштуу колдонуу эрежеси болуп саналат. Стилистикалык фактор (функционалдык стиль + нормативдүү стилистикалык боёк) бул узустун социалдык детерминанттык аспектинен көзкаранды болгон колдонуш эрежеси болуп саналат.

Лингвистикалык терминдеги “узус” адамдардын кептик байланышуусунда калыптанган салт деп түшүндүрүлөт. Бирдей эле ситуацияда, бир эле темадагы сөздү ар башкача кылып айтса болот. Мисалы англис тилиндеги “Good morning; Good afternoon; Good evening” деген саламдашуунун түрлөрүн “Кутмандуу таңыңар менен, кутмандуу күнүңөр менен, кутмандуу кечиңер менен” деген которулушу туура варианттардын бири. Бирок англис тилинен айырмаланып кыргыз тилинде мындай саламдашуулар баардык эле жерде айтыла бербейт. Мындай саламдашуу официалдуу учурларда, радио же теле же сахна алып баруучуларынын кептик нормасына жатат. Ал эми англис тилинде бул учурашуулар бардык эле жерде айтыла берет.

Демек, узус бул тилдин ситуативдүү колдонуш эрежеси. Ал белгилүү бир тилде сүйлөгөн коллективдин ар кандай ситуацияда сүйлөшүүсүндөгү кептик салттардын жана көндүмдөрүн көргөзүп турат. Которуу процессинде дагы кептин узурдуу варианттарын колдонуу чоң жетишкендиктерге алып келет. Англис тилинде сүйлөгөн адам кыргыз тилин үйрөнө баштаганда узурдуу эмес фразаларды же сөз айкаштарын айтуу менен өзүлөрүнүн кебин бузуп алышат жана узурдуусун тандоодо көп кыйналышат. Себеби, кыргыз тили англис тилине салыштырмалуу синонимдүү сөздөргө бай. Мисалга, өлдү, кайтыш болду, дүйнө салды, көз жумду, оо дүйнөгө аттанды, ары карап кетти ж.б. Ал эми жаш балага чарчап калды деген сыяктуу бир топ сөздөрдү колдонушат. Ал эми англис

тилинде болсо, негизинен to die деген сөз колдонулуп, анын to deccase, to pass on, to kick bucket деген синонимдери бар.

Котормодогу англис тилиндеги грамматикалык формалардын эң проблемаларынын бири болуп “you” ат атоочунун эки түрдүү мүнөздө берилиши болуп саналат. Анын “сиз” же “сен” деп которулушу контекстуалдык мазмундун негизинен гана келип чыгат. Англис тилиндеги “you” ат атоочу социалдык статусту айырмалоочу, сый-урматты белгилөөчү семантикалык компоненттерди камтуу менен берилет.

Котормо типология менен тыгыз байланышта экендигин белгилөө менен кээ бир лингвисттер аларды эки жактуу карашкан. Дж.Б.Буранов анын өзгөчөлөнгөн мүнөздөрүн белгилейт: “а) текст для переводчика - речевое произведение, а для типолога, - языковая система; б) типолог занимается сравнением в общем смысле слова, а переводчик – теорией перевода, также научно-обоснованным сравнением всех уровней языковой иерархии (от фонетико-фонологического до текстового); в) типолог большой степени опирается на ономаσιологический подход, тогда как переводчик - семасиологический” (3: 19).

Которуу процессине стилистикалык факторлор да өз таасирлерин тийгизбей койбойт. “Стиль” деген түшүнүктүн мааниси абдан кенен. Функционалдык стиль жана тилдин бирдиктеринин нормативдүү-стилистикалык боёгуна токтолсок, функционалдуу стиль - азыркы лингвистикадагы негизги түшүнүктөрдүн бири болуп саналат. “Функциональный стиль представляет собой как бы совокупность правил отбора языковых средств для использования в той или иной социально значимой сфере общественно-речевой практики” - деп Л.К. Латышев белгилөө менен төмөнкү функционалдуу стилдерди көргөзөт (9: 66).

- Турмуш тиричиликте сүйлөшүүнүн стили.
- Илим жана техниканын стили.
- Официалдуу иште сүйлөшүүнүн стили
- Публицистикалык жана прессанын стили

Ал эми көркөм адабият стилине автордун сөзүнөн сырткары, каармандардын ар кандай стилдеги кептери катышкандыктан, өзүнчө белгилеп кетүү боюнча так чечимге келе алган эмес. Эгерде мындай стиль өзүнчө бөлүнсө да, ага автордун кебин гана киргизүү керек деген ойлор айтылат.

Функционалдуу стил түшүнүгү менен катар эле, азыркы лингвистикада тилдик бирдиктердин нормативдүү-стилистикалык боёгу деген түшүнүк бар. Аны төмөнкүдөй белгиленип жүрөт:

- Күчөтмө
- Нейтралдуу
- Нейтралдуу-ооз эки
- Фамилиярдуу

- Вульгардуу

Бул шкаланы стилистикалык синонимдердин мисалы менен көргөзөлү. Бул таблицаны карап жатып жана анда келтирилген стилистикалык синонимдерди салыштырып жатып, биз тилдин бирдиктеринин нормативдүү-стилистикалык боегу кандайдыр бир ситуацияда жүрүп жаткан маектешүүнүн социалдык нормасы менен маектешип жаткан адамдардын социалдык статусу менен түздөн-түз байланыштуу экендигин байкайбыз. Бирок, нейтралдуу-нормативдүү стилистикалык боектун тилдик бирдиктери бардык маектешүү ситуациясында колдонула берет: официалдуу иш шарттарында, достук шарттарында ж.б.у.с. Калган баардык нормативдүү-стилистикалык боектордун ар бири “өзүнүн” спецификалык ситуациясында гана колдонулат.

Кыргыз жана англис нормативдүү-стилистикалык боёктогу синонимдер

Күчөтүлгөн	нейтралдуу	Нейтралдуу оозеки	фамилиярдуу	одоно
<i>жүзү</i> visage	<i>бети</i> face	<i>кебетеси</i>	<i>суру</i>	<i>Кештири,</i> <i>ырайы</i> Mug
<i>дүйнө салды,</i> <i>кайтыш</i> <i>болду</i> to go to a better place, decease	<i>көз жумду,</i> <i>чарчап калды</i> to die	<i>каза болду</i> to pass on	<i>ары карап</i> <i>кетти</i> to kick bucket	<i>оо дүйнөгө</i> <i>кетти, өлдү</i>

Дагы бир маанилүү нерсени белгилей кетсек: нормативдүү стилистикалык боёкторду синонимдүү рамкалардын катарына бирдей бөлүштүрө албайбыз (ошондуктан таблицанын кээ бир клеткалары толтурулбай калган), ал эми англис тили жана кыргыз тилдериндеги синонимдик катарлардын ортосунда симметрия жок (б.а. бир тилдин тилдик бирдиги үчүн экинчи тилде ар дайым эле нормативдүү стилистикалык боёк менен окшош эквивалент табыла бербейт).

4. Котормо трансформациясынын жолдору

Ошентип, лингвоэтикалык тоскоолдуктун негизги фактору чет тилинде жана которулуп жаткан тилде сүйлөөчүлөрдөн тилдик система, норма, узус жана маалымат запасынын алкагындагы коммуникативдик компентенциянын айырмачылыганын келип чыгат. Которуу процессинин негизги этабы болуп оригинал тексттин мазмунун которулуп жаткан

тилдин системалык каражаттары менен берүү болуп саналат.

Кээ бир учурда бирдей регулятивдүү таасир калтыруу үчүн эң жөнөкөй “түздөн-түз берүү” жолу жетиштүү болуп саналат. Натыйжада, котормо оригиналга текстуалдуу түрүндө өтө жакын берилет. Бирок, ошол эле учурда которулуп жаткан тилдин нормасына, узусуна жана маалыматтык запасына жараша “оңдоолор” да көпчүлүк учурда талап кылынат. Бул учурда котормочу трансформацияны колдонот. Б.а., котормодогу трансформациянын себеби болуп которууга кириптер болуп жаткан эки тилдин тилдик нормасындагы, узусундагы, маалыматтык топтомдун айырмачылыгынан келип чыгат.

Котормочулук трансформация тематикасынын негизги орунун керектүү же керексиз жана колдонууга мүмкүн же мүмкүн эмес деген маселе ээлейт. Котормочулук практиканы анализдөө иштери көргөзгөндөй трансформация керектүү учурда колдонулбай калган же кээ бир учурда ашыкча колдонулган учурлар да кездешет. Бул тематиканын актуалдуулугу жана салттуулугу котормочулук түшүнүктө популярдуу болгон эки “буквализм” жана “эркин” деген терминдерде камтылган. Которуу текстиндеги **буквализм** - бул котормочу керектүү трансформацияны колдонбой, оригинал текстке өтө жакын кылып которгондугунун натыйжасынан келип чыгат. Буквализм жаңы коммуникативдик компетенцияга карай оңдолбогондугунун натыйжасында келип жаткандыктан, ал кандайдыр бир деңгээлде которулган текстти кабыл алууда кыйынчылыктарды туудурат. Мисалы: Я слышу, у вас как раз появился младенец! - Мен силерде кичинекей баланын өзү төрөлгөнүн угуп жатам. Бул буквалдуу котормодо, айтып жаткан адам ал жерге келген маалында, ымыркайдын жаңы эле төрөлгөнүн уккандыгын билдирип турат. Мындан, балким ал адам жаңы эле төрөлгөн ымыркайдын ыңаалаган үнүн укканынан улам айтып жатабы деген ой туулат. Бул түшүнүксүздүктүн негизги себеби-буквалдуу которуу болуп саналат. Мындай котормо айтылыш контексти боюнча кыргыз тилинин нормасына шайкеш келбейт. “Бала төрөлгөнүн азыр эле уктум” делбестен, “балалуу болгонуңарды уктум (же кабардар болдум)” делиши нормага ылайыктуу. Ошону менен катар, бала төрөлгөндө колдонулуучу же айтылуучу «Бешик боңор бек болсун!» сыяктуу куттуктоонун колдонулушу оң. Демек, жогорудагы сүйлөмдү: “Бешик боңор бек болсун! Мен силердин балалуу болгонуңарды дал ушул учурда уктум”. Же ээни көмүскөдө калтыруу менен: “Мага силердин балалуу болгонуңар тууралуу азыр эле айтышты” деп которсок туура болот.

Буквализмдин негизинде берилиштер одоно которулуп калышы мүмкүн.

Биз көргөндөй, буквализм текстти анын бардык аспектилеринде – маанилик, эмоционалдуу-эстетикалык ж.б. негизинде кабыл алуу

кыйынчылыктарын туудурат. Ал эми буквализм өтө көп колдонулган тексттин тили түшүнүксүз да жана чындыкка жакындабай да калат.

Эркин которуу – буквализмге карама-каршы көрүнүш болуп саналат. Буквализм – керектүү котормочулук трансформациянын колдонулбай калгандыгынын натыйжасынан келип чыкса, ал эми эркин которуу - аны өтө көп же ылайыксыз колдонулушунан келип чыгат. Эркин которууну котормочу которулчу текстке жакын текстти берүү үчүн котормонун сапатын бузбастан колдонушу керек.

Бизге белгилүү болгондой трансформациянын адекваттуу жолу буквализм менен эркин которуунун ортосунда жүрөт. Бул, сапаттуу котормону жаратуучу жолдордун бири болуп саналат. Практикада ал котормочунун ички туюму аркылуу ишке ашып турат. Ал эми теоретикалык жактан котормо жолдорунун варианттарынын үч критерийи белгиленет (9: 47).

Алардын биринчиси – **трансформациянын мотивдүүлүгү**. Трансформация оригинал тексттин жана которулчу тилдеги тексттин тең деңгээлдеги регулятивдүү таасирине жетүү зарылчылыгынан келип чыгат. Мотивдүүлүгү жок трансформация эркин котормо деп квалификацияланат жана колдоого алынбайт. Практика жүзүндө мотивдүү трансформацияны трансформация менен аткарылган жана трансформациясыз аткарылган котормонун эки варианттын салыштыруу жолу менен сапатуулугун текшерешет.

Экинчи критерий – **трансформациянын минималдуулугу**. Оригинал тексттин жана которулчу тилдеги тексттин бирдей регулятивдүү таасирине жетүү үчүн, оригиналдын семантика жана структурасынан минималдуу түрүндө алыстоо, бул бир катар мүмкүн болгон трансформациялардын эң мыктысы болуп саналат.

Мисалы: To take advantage of their land's diversity, Indian villages had to move. Бул сүйлөмдү кыргыз тилине төмөнкүчө кылып которсок болот: а) Индеецтер жаратылыш байлыктарын колдонуу максатында көчмөн жашоодо жашап келишкен; б) Жаратылыш ресурстарын колдонуу үчүн, индеецтер бир жерден экинчи жерге көчүп турушкан. Бул которулган эки сүйлөмдүн ичинен трансформациянын минималдуулугу критерийи боюнча котормонун экинчи вариантын тандашыбыз керек. Себеби анда оригинал сүйлөмдүн структурасы, грамматикасы да сакталып которулган.

Үчүнчү критерий болуп принципалдуу түрүндө **котормо трансформациясын чектөө чечими** болуп саналат. Трансформация ченеми (анын масштабы, тереңдиги) берилген эки тилдүү коммуникация актысында которууга кириптер болуучу тилдерде сүйлөөчүлөрдүн коммуникативдүү компетенциясынын айырмачылыгы деңгээлинен келип чыгат. Бул айырмачылык канчалык чоң болгон сайын оригинал текст менен которулчу тилдеги тексттин ортосундагы тең даражадагы

регулятивдүү таасирге жетүү үчүн, ошончо чоң трансформация ченеми талап кылынат. Бирок, кээ бир учурда чет тилиндеги коммуникативдик компетенцияны жана которулган тилдин коммуникативдик компетенциясын теңдөө үчүн котормодо мүмкүн болбогон трансформация талап кылынат, себеби ал трансформация котормону таптакыр башка түргө алып келиши мүмкүн.

Мисалы, Батыш өлкөлөрдөгү газеталардагы макалалардын көпчүлүгүнүн структурасы биздин газета макалаларынан айырмаланып турат. Эгерде биздеги газеталардын материалдары көпчүлүк учурда индукция принцибинде фактыдан жалпылоого өтүп жазылса, ал эми Батыш өлкөлөрүндө башка схема – жалпыдан фактыга (дедукция) өтүү жолу колдонулат. Мындай газеталык материалдардагы дал келбестик, которулган материалды тоталдуу кайра структуралоо керекби деген суроону туудурат. Албетте, котормодогу мындай масштабдагы трансформация мүмкүн эмес. Натыйжасынан келип чыккан жыйынтык, котормо эмес эле маалыматты өз сөзү менен баяндап берүү болуп саналат.

«Супертрансформация» проблемасы эки элдин лингвистикалык айырмачылыгынан, этникалык, маданияттык айырмачылыгынан келип чыгат. Ар бир элдин кээ бир предметтерге жана көрүнүштөргө өзүнүн улуттук көзкарашы жана ага жараша мамилеси болот жана ал башка улуттагылардын көзкарашы менен дал келбейт жана бул айырмачылыкты которуу трансформациясынын жардамы менен теңдей албайбыз. Мындай учурларга талап кылынуучу трансформацияларды колдонуу мүмкүн эмес түгүл, чектен чыгуу болуп саналат.

Мисалы, кээ бир уруулар (Түштүк-Чыгыш Азия) үчүн сөөк коюу чоң майрам болуп саналат. Чогулган адамдар каза болгон адам жакшы дүйнөгө жөнөгөндүгүнө чын дили менен ишенишип, ал адам үчүн абдан кубанычта болушат. Мындай аза күтүүнү регулятивдүү таасирдин теңдигине кантип жеткирсек болот? Же мындай регулятивдүү таасирдин теңдигине чочко этин таза эт деп эсептебеген мусулман элдеринин тилине, чочко этинен жасалган колбаса боюнча рекламаны которууда кандайча жетишсек болот?

Балким, аза күтүүнү – туулган күн менен же чочконун этин койдун эти менен алмаштырып коёрбуз? Мындай «жогорку трансформация» абсурд болуп саналат, себеби которулчу тексттин мазмуну түп тамырынан бери өзгөрүп кетет.

Жогорудагылардын негизинде, оригинал текст менен которулган тилдеги тексттин ортосундагы регулятивдүү таасирдин теңдигин, которуу трансформациясынын жардамы менен жетүү мүмкүн эмес. Себеби, которууда да трансформациянын ченеми болот. Оригинал текст менен которулуп жаткан тилдеги тексттин ортосундагы теңдиктик кээ бир учурда мүмкүн эмес. Мындан улам, толук кандуу которуу мүмкүн же мүмкүн эмес деген суроо туулат.

Бир жагынан алганда, биз көргөндөй «толук кандуу» которуу кээ бир учурларда мүмкүн эмес болсо, экинчи жагынан алганда, биз билгендей ар улуттун өкүлдөрү котормонун жардамы менен маданий байлыктарын алмашып, макулдашууларга келүү менен ар кандай иш аракеттерди ийгиликтүү жүргүзүп келе жатышат. Б.а., чындыктын критерийи болуп саналчу практика, котормонун жетишээрлик эффективдүүлүгүн далилдеп келе жатат.

Котормонун теоретиктеринин ортосунда узак убакытка чейин бул эки фактынын негизинде пикир келишбестик болуп турган. Бири - котормо чындыгында мүмкүн болбогон фактыларды далилге келтирип, «толук кандуу» котормо мүмкүн эмес деп белгилеп келишсе, экинчилери - тоталдуу которууну анын эң жогорку практикалык эффективдүүлүгүн көргөзүү менен мүмкүн экендигин тастыкташкан.

Кээ бир окумуштуулар бул эки көзкарашты тең тура эмес, ал «ооба» же «жок» деген жоопту талап кылуучу абсолюттуу мыйзамченемдүүлүк эмес деп эсептейт. Л.К.Латышев: «Переводимость – закономерность статистическая, включающая в себя как моменты переводимости. Причем статистически первые подавляющие преобладают над вторыми. Именно этим объясняется высокая практическая эффективность перевода», деп белгилейт (9: 49).

Которулчу тексттин семантикасын так которуунун деңгээли анын фактологиялык деңгээлинен келип чыгат. Жазуучу чыныгы фактыга, же өз оюна таянып жазганына байланыштуу болот. Семантикалык тактык илимий изилдөө иши жүрүп жатканда, өзгөчө талап кылынат.

Эгерде: «Анын дем алганы оор жана тердегени катуу»-, деген сүйлөмдү илимий байкоо жүргүзүлүп жатканда колдонулганы байкалат. Себеби анын дем алганы башкача оор жана тердегени башкача катуу.

Ал эми адабий чыгармада бул сүйлөмдүн которулушу структуралык айырмачылыкты талап кылат: «Ал оор дем алып жана катуу тердеп жаткан».

Семантикалык тактык өзгөчө юридикалык текстти которууда талап кылынат. Оригинал тексттеги семантика эч качан интерпритацияланбашы керек. Өз убагында СССР, АКШ, Англия жана Франция өлкөлөрүнүн ортосундагы Батыш Берлиндин статусу тууралуу келишимди немец тилине так эмес которуудан улам ГДР менен ФРГнын ортосунда чыр-чатак чыккан деген маалымат жазылып келет (9: 50). Ал келишим англис, орус жана француз тилдеринде түзүлгөн эле. Кийинчерээк келишим немис тилине да которулган. Бул учурда ФРГнын ИИМСу Батыш Берлин менен ФРГнын ортосундагы коммуникация (англисче: lines; немисче: lignes) дегенди Verbindungen дегендин ордуна (zwischen Westbellin und der Bundesrepublik Deutschland) деп которуп койгон. Мындан «Bindungen» деген сөз «байланыш» дегенди гана билдирбестен «байланган», ал эми

юридикалык жактан «байланышка көзкаранды» дегенди билдиргендиктен, ГДРдин өкүлдөрү нааразы болушкан. Бул трактовка келишимдин негизинде көзкарандысыз деп эсептелген ошол учурдагы Батыш Берлиндин юридикалык статусуна карама-каршы маанини билдирип турган.

Ошентип котормо трансформациянын адекваттуу жолун табуу ар бири өз алдынча функция аткаруучу үч принциптин негизинде аткарылат:

1. Которуу трансформациясынын мотивдүүлүгү принциби (негизсиз трансформацияга жол бербөө функциясы).

2. Которуу трансформациясынын минималдуу принциби (мотивдүү, бирок аша чапкан трансформацияга жол бербөө функциясы).

3. Которуу трансформациясын жалпы чектөө жолу принциби (кандайдыр бир мотиви бар, бирок котормодо колдонулуучу мүмкүнчүлүктөн чектен чыгуучу трансформацияга жол бербөө функциясы).

Которуу трансформациясынын адекваттуу жолу, котормо текстке коюлган экинчи негизги талапты реализациялоого жардам берет. Ал оригинал текст менен которулган тилдеги тексттин ортосундагы семантико-структуралык окшоштугун ар бир учурда максималдуу түрдө камсыз кылып турат. Котормо трансформациясынын адекваттуу жолу – котормочунун чыгармачылык чеберчилигин, эң мыкты аткарылгын котормо экендигин белгилөөчү белги.

5. Которуудагы синтаксистик процесстер.

Которуу бир тилде айтылган ойду, башка тилдин каражаты менен берүү болуп саналат. Ж. Б. Буранов типологиялык категориянын котормо менен болгон тыгыз байланышын көргөзүү менен, ал которуу процессинин эки этабын белгилеген (3: 45).

Биринчи этап, чет тилиндеги текстти түшүнүп, которууга даярдоо, анализдөө жана кийинки иш аракетти аткаруудагы негизги бирдиктерин аныктоо

Экинчи этап, биринчи этапта көргөзүлгөн лингвистикалык жана лингвистикалык эмес берилиштерди актуализациялоо же реализациялоо болуп саналат. Типологиядан айырмаланып бул этапта котормочу лингвистикалык бирдиктерге гана таянбастан, социалдык, маданий, топологиялык, эстетикалык, психологиялык, тарыхый прагматикалык релеванттуулук сыяктуу экстралингвистикалык деңгээлдердин бирдиктерине да таянышы керек.

Түзмө-түз которуу менен сүйлөмдүн структурасы сакталып, мааниси сакталбай калса, (Мисалы: To begin with, it was necessary to overcome the crisis - Баштоо менен, бул сөзсүз түрүндө жеңүү болчу кризисти, ал эми адекваттуу түрдө - эң биринчиден кризисти жеңүү керек болчу)

адабияттык адекваттуу которууда сүйлөмдүн мааниси тилдик норманы сактоо менен берилет. Адабияттык которууда лексикалык бирдиктердин мазмунун берүүдө эквиваленттер (б.а. түздөн түз берилиши), аналогдор (синонимдик катардагы сөздөр) же сүрөттөөчү каражаттар (эгерде эквиваленттер же аналогдор жок болсо, мисалы privacy- өз алдынча жашоо укугу) колдонулат.

“Адабияттык которуу өзгөчө мамилени талап кылат: сөздү жандуу организм катары эсептөө менен анын ички дүйнөсүнө кире билүү керек; адамдын башка иш аракетинен айырмаланган, адабий тилдин логикалык жашоосун түшүнө билүү; котормочудан маалымат алып жатканга оригинал тилинен которулуп жаткан тилге берилип жаткан кандайдыр бир ойду билдирүүдөгү сөздүн ички күчүн жана табышмактарын таба билүү; адабий которууну өзгөчө жанр катары кабыл алуу; котормочунун талантынын деңгээлин, руханий дүйнөсүн жана маданиятын, анын дүйнөгө болгон көзкарашынын кеңдигин талап кылат. Ошону менен катар эле, которуу ишин аткарууда котормочунун темпераменти, маанайы ж.б. факторлор адабий котормого таасирин тийгизип турат” (6: 9).

Котормо категориясына эң жакын категориялык түшүнүктөрдүн бири бул типологиялык категория болуп саналат. Котормо категориясын аныктоонун борбору болуп тилдик бирдик болуп саналат. Лингвистикалык типология да жана которуу да салыштыруу аркалуу аткарылат

Нерсени жана көрүнүштү ар кандай негизде салыштырсак болот. Тексттерди салыштыруу үчүн эң негизги параметрлери болуп, оригинал жана которулган тексттердин негизги өзгөчөлүктөрү болгон алардын структурасы, семантикасы (мазмуну) жана потенциалдык таасири болуп санат. Мисалы: а) Анын акчасы түгөндү; Ал акчасын түгөттү. Бул фразанын семантикасы окшош да, структурасы ар түрдүү. б) Ал абдан жакшы киши. Ал абдан жаман киши. Бул сүйлөмдөрдүн структурасы окшош, семантикасы ар түрдүү.

Которууда семантикалык тактыктын сакталбай калышынын бир топ түшүндөрмөлөрүн белгилейбиз. Англис тилинен текстти кыргыз тилине которуп жатканда, котормочу англис тилиндеги сүйлөмдөрдүн грамматикалык формаларынын маанисине көңүл бөлбөй коё албайт. Англис тилиндеги грамматикалык формалардын жана конструкциялардын туура эмес берилиши оригиналдагы маанинин бузулушуна алып келет. Которуу практикасында бир эле учурда лексиканын маанисине жана грамматикалык өзгөчөлүктүргө көңүл бөлүнүшү керек. Башка сөз менен айтканда котормочу лексико – грамматикалык жактан дагы ката кетирбөөсү керек.

Англис тилиндеги жөнөкөй сүйлөмдөр менен катар эле, татаал сүйлөмдөрдү да которууда сөздөрдүн ар биринин мааниси баардык учурда сактала бербейт. Көпчүлүк учурда англис тилинен кыргыз тилине

каторууда сүйлөмдөрдүн структурасын, сөздөрдүн тартибин өзгөртүүгө туура келет. Кээ бир учурда, бир сүйлөмдү экиге бөлүү менен же эки сүйлөмдү бир сүйлөм менен берүү менен каторууга туура келет.

Мындай өзгөртүүнүн себептери болуп, англис тилиндеги грамматикалык берилиштин кыргыз тилинде жоктугу жана ошондой эле, грамматикалык конструкциялардын стилистикалык өзгөчөлүктөрүнүн жана англис жана кыргыз тилдеринин сөз айкаштарынын маанилик-мазмундук структурасынын дал келбестигинен келип чыгат.

Мисалы: 1) *It being very dry, forests fires were common.* - Абдан кургакчылык болгондуктан, токойлордо тез-тезден өрт чыгып турган. Бул берилген 1-мисалдагы англис тилиндеги багынычсыз байланыштагы татаал сүйлөм кыргыз тилине каторулганда багынычтуу байланыштагы сүйлөм болуп берилип, структурасы дээрлик өзгөрүп кеткен.

2) *Inflation remains high, it being somewhat lower over time.* - Инфляция жогоруу боюнча турууда, бирок убакыт өткөн сайын ал акырындап төмөндөөдө. 2-мисалдагы сүйлөм дагы өзүнүн адекваттуу каторулушу менен грамматикалык чак өзгөчөлүгү туура сакталып, структурасы өзгөрүп кеткен.

3) *The opening ceremony was delayed. The guests didn't mind though.* - Ачылыш аземи кармалып жатты, бирок коноктор буга эч кабатырланышкан жок. 3-мисалдагы англис тилиндеги эки жөнөкөй сүйлөм кыргыз тилине байламталуу багынычсыз татаал сүйлөм структурасында берилген.

Сүйлөм, тилдин формалдуу жана семантикалык составы боюнча эң татаал бирдиги жана ошол эле учурда кептин да бирдиги болуп саналат. Эгерде өзүнчө сөздү, морфологиялык форманы же сөз айкашты деле так, көз карандысыз информациялык берилиш деп түшүнсөк, ал эми сүйлөм сөзсүз түрүндө автордук установка менен байланышкан жана шартташкан, ошондуктан котормочулук көзкараш менен көптөгөн интерпритацияга ээ боло алат.

Котормочуга көп түйшүктү алып келген сүйлөмдүн бул көрүнүштөрү каторуу учурунда өзүнүн грамматикалык же/жана лексико-семантикалык көрүнүшүн жарым-жартылай же толугу менен өзгөрүшүнө алып келген, сүйлөмдүн компоненттеринин ийкемдүүлүгү менен чечилет.

Бул жагдайдагы өзгөрүүгө эң көп дуушар болуучу болуп сүйлөмдүн ээси саналат. Англис тилинен кыргыз тилине каторууда, формалдуу деп аталуучу гана ээ эмес, маанилүү ээ дагы жоголуп кетиши мүмкүн (нөлдүк котормо). Мисалы: *The door will not open, you should call to the company.* - Эшикти ачууга мүмкүн эмес, (сиз) компанияга чалышыңыз керек.

Эгерде бул сүйлөмдү англис тилинде берилип жаткан структурада которсок, башкача айтканда ээ менен «эшик ачылбайт» деп которсок, ал берилип жаткан тексттен башка маанини берип калышы мүмкүн, мисалы:

«бул эшик таптакыр (же эч качан) ачылбайт» деп. Которулуп жаткан вариантта кыймыл аракеттин модалдуулук мааниси катышып, сүйлөм адекваттуу берилди. Ал эшикти ачып берүү боюнча кызмат кылуучу компаниянын жардамысыз, эшикти ачуу мүмкүн эмес деген маанини билдирүүдө.

Тескеринче, кыргыз тилинен англис тилине которууда бир тутумдуу сүйлөмдөрдөгү көмүскөдөгү ээлер формалдуу ээ түрүндө гана эмес, маанилүү ээ менен берилип калат: Макалада экономиканын жаңы тенденциялары тууралуу жазылган. - The article says about the new trends in economy.

Кыргыз тилинен англис тилине которуудагы бышыктоочтун ээге айланышы (функционалдык өзгөрүшү) англис тилиндеги «грамматикалык персонификация» эрежесине кирүүчү контексттерге тиешелүү.

Англис тилиндеги ээлердин которуу проблемасы нөлдүк которуу, функционалдык өзгөрүү, орун алмаштыруу ыкмаларын колдонуу менен ишке ашат. Нөлдүк которуу англис тилинде грамматикалык мүнөздү гана алып жүрүүчү жана лексико-семантикалык мазмуну жок формалдуу ээлерди которууда колдонулат: It is a long way to the final solution. - Акыркы чечимге чейин дагы көп бар; You must know your place. - Өзүңдүн ордунду бил.

Кээ бир учурларда формалдуу ээ маанилүү семадан турса, кыргыз тилинде ал лексикалык алмашуунун негизинде функционалдык өзгөрүштү талап кылат. Мындай ээлерге белгисиз маанилерде колдонулуучу, мисалы жалпылоо, субъектин кыймыл аракетин белгилөөчү «you», «we», «they» жана «one» ат атоочторун киргизсек болот. Эгерде берилип жаткан белгисиздик ачык, так семантикалык компонент менен коштолуп жүрсө, анда аны которууда функционалдык алмашуу колдонулат б.а. ээ ат атооч менен берилбестен, кандайдыр бир жалпы маанидеги сөздөр менен берилет, көпчүлүк учурда «one» деген сөз «адам» деп берилиши мүмкүн. Мисалы: One must be humane. - Адам адамгерчиликтүү болушу керек.

Вариант: Адамгерчиликтүү болуу керек.

Англис тилиндеги сүйлөмдүн баяндоочунун мааниси бул же тигил объекттин реалдуулугунун констатциясында камтылган болсо, баяндоочтук нөлдүк которулуш менен аткарылат. Мисалы: Here is an apple. - Мына алма. This is my sister. - Бул менин эжем.

Англис тилиндеги баяндоочту которууда функционалдык алмаштыруу өтө көп колдонулат. Өтө кеңири колдонулган вариант - бул этиштик-баяндоочтун атоочтук менен же тетиринче алмашуусу болот. Мисалы: Hunting and fishing provided the chief occupation and food supply of the Northwest Indians of America. - Аңчылык жана балык улоо Түндүк – Батыш Америкалык индеецтердин негизги иши жана тамак аш булагы болгон.

Ангис тилинен чыгып жаткан этиш-баяндооч кыргыз тилине которулууда тике толуктоочтон атоочтук баяндоочко өтүп кетиши менен алмашылды.

Ал эми төмөндөгү мисалда: *He was very evasive.* - Ал өзүн тайсалдаган мүнөздө алып жүрдү. Англич тилиндеги атоочтук баяндооч кыргыз тилине которулганда этиштик баяндоочко өтүп, атоочтуктун сыпат бышыктоочко өтүшү менен коштолду.

Функционалдык алмашуунун дагы бир кеңири варианты болуп сүйлөмдүн жалгыз мүчөсүн бир группага же бир багыныңкы сүйлөмгө айландыруучу жайылтуу же тарытуу кубулушу болуп саналат. Мисалы: Such was Tolstoy's fame that Yasnaya Polyana became a place of pilgrimage. - Толстойдун атагы ушунчалык кеңири тараган, анын негизинде Ясная Поляна сыйынуунун жерине айланды.

Ал эми төмөндөгү сүйлөмдөрдүн эки варианттында бирдей мүнөздө белгиленген компоненттер, англис тилинен кыргыз тилине которулганда бирдей функционалдык маанини билдирип турат: A man wrestled a bear with his bare hands and if he won he was decorated with favours from the tsar.

- Адам аю менен курал-жараксыз күрөшүүгө чыккан жана жеңген учурларда ал падыша тарабынан сыйланган.

Берилип жаткан маалыматтардагы эмфаза, эмоционалдык белгилөө эки тилде ар башкача берилгендиктен, функционалдык алмашуу өзгөчө көп колдонулат. Англич тилинде эмфаза синтаксистик конструкция менен берилсе, кыргыз тилинде эмфазаны билдирүүчү болуп көпчүлүк учурда лексикалык компонент болуп саналат. Мисалы: It is Mr. Evans whom I saw in that house. - Мен ал үйдөн Мистер Эванстын өзүн көргөм; It is by this means that we can handle the situation. - Ушундай жол менен гана биз абалдан татыктуу чыгып кете алабыз.

Сүйлөмдүн компоненттеринин орун алмашуу жолу менен да функционалдык алмашуу аткарылат. Бул ыкма элементтердин тартиби жалпы маанисинде, эки тилде эки башка шарт менен жана кептик салт менен берилгендиктен колдонулат. Мисалы: They had no money but they had their wits. - Алардын акчалары жок болучу, бирок, акылдары ордунда болучу.

Которууга кириптер болуп жаткан тилдердеги сүйлөмдөрдөн орун тартип принцибинин негизи боюнча да орун алмашуу жүрөт. Мисалга, бышыктоочтун этиштин жанынан алган орду боюнча: *He was breathing hard and sweating profusely.* - Ал оор дем алып жана катуу тердеп жаткан.

Бул мисалдагы бышыктоочтун орун алмашуусу кыймыл аракеттердин маанисин так берет жана кыргыз жана англис тилдериндеги сүйлөмдөрдүн маанисин сактайт. “Анын дем алганы оор жана тердегени катуу» деген вариант кыргыз тилинде англис тилиндеги маанисинен айырмаланып, башкача коммуникативдүү мааниде: мазмуну боюнча бул кандайдыр бир

өзгөчө, айырмаланып турган маанини билдирет. (Анын дем алганы таң калыштуу оор жана тердегени катуу). Ал эми англис тилинде жөнөкөй эле кыймыл-аракет тууралуу кеп болуп жаткан. Анда негизги маалымат кыймыл-аракеттин монерасы эмес, кыймыл-аракеттин өзү болуп саналат. (Ал оор дем алып жана катуу тердеп жаткан).

Которуу учурундагы орун алмашууда белгиленүүчү дагы бир айырмачылык, англис тилинен айымаланып кыргыз тилинде мезгил бышыктоочтун орду эркин болуп саналат. Ал эми англис тилинде ал сүйлөмдүн (көпчүлүк учурунда) башында же аягында колдонулат.

Мисалы: When Christianity came to Russia in 988, the pagan high priests were banished and their idols destroyed. - 988 жылы Россия христиан динин кабыл алган учурда, бутпарас дининдегилер куулуп, ал эми идолдору талкаланган. Бул сүйлөмдү которуудагы мезгил бышыктоочтун алган орду, ал жерде христиан дини деген сөз маанилүү экендигин көргөзүп турат. Баш сүйлөмдүн мазмуну окуясын датасын белгилебестен, окуянын өзүн, б.а. христиан динин кабыл алгандыгын көргөзүп турат. Ошондуктан, кыргыз тилиндеги сүйлөмдө, ушул сөз күчтүү позицияда белгилениши керек.

Синтаксистик жана лексико-семантикалык татаал сүйлөмдөрдү которууда, жогорудагы ыкмалар которулуп жаткан сүйлөмдөрдүн структурасынын көбүрөөк өзгөрүшү менен толукталып турат. Атай кетсек, алынып жаткан сүйлөм ажыратылат же бириктирилет.

Ажыратууда бир узун же составы боюнча татаал сүйлөм эки же андан көпкө (бул өтө сейрек кездешет) бөлүнүп берилет. Мисалы: The first American immigrants, beginning more than 20,000 years ago, were intorcontinantal wanderers: hunters and their families following animal herds from Asia to America, across the land bridge where the Bering Strait is today. - Биринчи америкалык имигранттар мындан 20000 жыл илгери континенттерди аралап жүрүшкөн аңчылар болушкан; Азиядан Америкага карай качкан жаныбарлардын үйүрүн кууп жүрүп өлтүрүшкөн аңчылар жана алардын үй бүлөлөрү болушкан; алар Беринг куймасы жайгашкан жердеги жер көпүрө болгон кургактык аркылуу өтүшкөн.

Англис тилиндеги вариантында 2 сүйлөмдөн турган багынычсыз татаал сүйлөм кыргыз тилине которулууда 3 сүйлөм менен которуу аркылуу мазмунун так сактай алган.

Ажыратууга карама-каршы ыкма бул – бириктирүү болуп саналат. Бир канча жөнөкөй сүйлөмдү бир татаал сүйлөмгө бириктирүү. Эки тилдин синтаксистик жана стилистикалык эрежелеринин, салттынын айырмачылыгынан келип чыгат. Мисалы: She run and bought her ticket and got back on the carrousel. Just in time. Then she walked all the way round it till she got her own horse back. Then she got on it. She waved to me and I waved back. - Ал чуркап барып билет сатып алды да, каруселге эң акыркы

минутасында отурууга үлгүрүп калды. Анан ал өзүнүн мурунку отурган оюнчук атын тапкыча кайрадан ал жерди тегеренип чыкты. Анан ал атына миници мага кол булгалады, мен дагы ага кол булгаладым.

Сүйлөмдөгү белгиленген сүйлөмдөр которууда өз алдынча сүйлөм болбостон, жанындагы сүйлөм менен биригүүгө дуушар болду. Себеби, кыргыз тилинде синтаксистик бирдиктердин өтө майдаланып кетиши, кептик нормадан чыгып кетет. Ошондуктан бул белгиленген компоненттер биригүүнүн натыйжасында которулду.

Жай сүйлөмдүн ордуна терс же суроолуу сүйлөмдүн (же тескеринче) колдонулушу, б.а. антонимдүү которуу дагы колдонулат. Мындай өзгөрүлүштүн шарты баяндоочтун лексико-семантикалык тутумунуна байланыштуу болуп саналат. Англис тилинен кыргыз тилине которууда, сүйлөмдүн таангыч формасы жай формага өтүп кетет. Мисалы: «No kidding, I am sorry» I kept telling her. - «Чындыгында, өтө өкүнүчтүү», - деп мен ага кайталап жаттым; Taking offence at me, he didn't say a word all the way back home. - Ал мага таарынып, үйгө кайтып келе жатканыбызда жолдо карай тултуяп келди.

Сүйлөмдөрдү которууда кошумчалоо жана анын карама-каршысы кемитүү ыкмасы да колдонулат. Англис тилиндеги сүйлөмдөр кыска, жыйнактуу жана түшүнүктүү берилиштеги синтаксистик мүнөзгө ээ болгондуктан, кыргыз тилине которулууда, мындай сүйлөмдөр сөзсүз түрүндө кошумчалоого дуушар болушат.

Кошумчалоо учурунда которулуп жаткан тексттеги берилип жаткан компонентте маанилеш кичи текст болушу керек же котормочу аналитикалык натыйжа чыгаруучу таяныч болуусу керек. Мисалы: The environmental movement is more than just «big – mouthing».

Бул сүйлөмдүн котормосу белгиленген компоненттер үчүн лексико – семантикалык сыяктуу эле грамматикалык факторлордун негизинде да кошумчалоону талап кылат: Айлана-чөйрөнү коргоо кыймылы катуу протесттер жана кайрылуудан (кыйкырыктан) сырткары өтө татаал иш – аракеттерден турат.

Кемитүү ыкмасы котормонун көзкарашы боюнча которулуп жаткан тексттеги ашык нерселерди алып салуу менен ишке ашат. Мындай которуу көпчүлүк учурда кыргыз тилинен англис тилине которуп жатканда колдонулат. Ал негизинен кандайдыр бир негизде колдонулчу терминди сүрөттөө түрүндө колдонулган илимий тексттерде көп колдонулат.

Мисалы: Ар бир храмдын иконостасы архитектуранын, живописстин, скульптуранын жана дикоративдүү-прикладдуу искусствонун синтезинен турган өз алдынча көркөм чыгарма болуп саналат. - Each church had an iconostasis, which was an independent piece of art and a synthesis of architecture, painting, sculpture and design.

Жыйынтыгында, бул жерде каралган которууда колдонулуучу

ыкмалар, жаңы тексти пайда кылууда, кандайдыр бир маалыматтын жоголуп кетишинен сактап калуучу ыкмалардын жыйындысын карап кеттик дейбиз. Ошол эле учурда, бул ыкмалар которулуп жаткан тилдин маданиятын, салтык эрежелерин сактоо менен аткарылат.

Колдонулган адабияттар

1. Coseriu E. Sistema, norma y habla. Madrid.1973.
2. Бархударов Л.С. Язык и перевод. М., 1975.
3. Буранов Дж.Б. Сравнительная типология английского и тюркского языков. М., 1989.
4. Ицкович В.А Языковая норма. М., 1968.
5. Казакова Т.А. Практические основы перевода. Санкт-Петербург. 2002.
6. Караева З. Перевод и семиотика. Бишкек. 2006.
7. Кенжебаев Д. Котормонун лингвистикалык маселелери. Бишкек. 2005.
8. Комиссаров. В.Н. Общая теория перевода. 1973.
9. Латышев Л.К. Технология перевода. М., 2007.
10. Найда Ю. К науке переводить. 1978.
11. Чуковский К.И. Высокое искусство. М., 1968.

Мазмуну

1.	Киришүү.....	3
2.	Котормо жана анын лингвистикалык табияты.....	16
3.	Котормонун негизги бирдиги.....	25
4.	Тилдик система, норма жана кептик норма (узус). Которуу трансформациясынын жолдору.....	30
5.	Которуудагы синтаксистик процесстер.....	37
6.	Адабияттар.....	47

